

In maart van dit jaar verscheen het nieuwe rapport *God in Nederland*. Voor de vijfde keer sinds 1966 is in kaart gebracht wat er in Nederland op het vlak van kerklidmaatschap, kerkelijke participatie, kerkgang, geloofsopvattingen, maatschappelijke betekenis van het geloof, religieuze praktijken en persoonlijke spiritualiteit zoal veranderd is.

PETER NISSEN

Dr. P.J.A. Nissen is hoogleraar Spiritualiteitsstudies aan de Radboud Universiteit in Nijmegen en remonstrants predikant in Oosterbeek

B

ezieling en verbinding

Over zingeving, kerk en pastoraat

‘De tienjaarlijkse koude douche’, noemde theoloog Stefan Paas het rapport. Veel van wat het rapport meldde, was redelijk voorspelbaar: zowel kerklidmaatschap als kerkelijkheid nemen in Nederland verder af. De kerken blijven, op enkele uitzonderingen na, krimpen en de klassieke christelijke geloofsopvattingen lijken te verdampen. Dat lag in de lijn van de ontwikkelingen van de voorafgaande decennia. Toch was er één opmerkelijke observatie in het rapport: de tien jaar geleden nog verwachte groei van het aantal niet-kerkelijk gebonden mensen die zich wel met spiritualiteit bezighouden, de zogenaamde ‘ongebonden spirituelen’, is uitgebleven. Ook die groep blijkt te krimpen. Anders gezegd: spiritualiteit lijkt op haar retour te zijn.

Spiritualiteit

Toch is dat nog maar de vraag. Wat in het onderzoek *God in Nederland* vooral gemeten wordt, zijn zelfbeschrijvingen van mensen. Er is namelijk geen goed instrumentarium om te meten of mensen spiritueel zijn. Wel kunnen we aan mensen vragen of zij zichzelf als spiritueel betitelen. Zo vertelt *God in Nederland*

vooral hoe mensen zichzelf zien.

Het is mijn hypothese dat het fenomeen spiritualiteit niet noodzakelijk afneemt in Nederland, maar dat het woord spiritualiteit aan populariteit inboet. Mensen willen minder graag spiritueel genoemd worden dan tien jaar geleden. Waarom? Mogelijk omdat ze het woord toch te vaag, te zweverig vinden. In een interview in *de Volkskrant* zei Inez van Oord van het succesvolle tijdschrift *Happinez* over de uitkomsten van het onderzoek: ‘mensen zijn het woord “spiritualiteit” zat. Ik heb er nooit van gehouden, ik associeer het met wierookstokjes’. Maar ook ‘mensen zoeken nog wel verbinding en verdieping’. Zij concludeerde: ‘Voor mij is de essentie altijd geweest: zingeving.’

Zingeving

Verbinding en verdieping zijn de sleutelwoorden voor Inez van Oord; ze vormden ook het thema van de Landelijke Pastorale Dag. Het begrip dat deze sleutelwoorden bij elkaar kan brengen, is ‘zinge-

Dit artikel is een bewerking van de inleiding, die prof. Nissen hield op de Landelijke Pastorale Dag in Zwolle op 16 april 2016

Protestantse
Kerk

Bezieling en verbinding
Landelijke Pastorale Dag

16 april 2016

ving'. Ik verwacht dat het woord spiritualiteit langzaam uit raakt. Hét woord van de toekomst is 'zingeving'. Dat verschaft mensen verdieping en bezieling van hun alledaagse bestaan, zorgt voor verbinding. Dankzij zingeving weten wij ons in een zinvol en samenhangend verband geplaatst. Willen de kerkgemeenschappen in de toekomst een vitale betekenis hebben of houden, dan moeten zij voor mensen een rol vervullen in het domein van de zingeving. En het pastoraat van de toekomst zal steeds sterker in het teken moeten staan van de zoektocht naar zingeving. Pastoraat moet dienstbaar zijn aan het verlangen van mensen naar bezieling en verbinding.

Zin in vele zinnen

Wij gebruiken het woord zin in vele betekenissen. Van Dale noemt er maar liefst veertien. Daarvan is het begrip betekenis er zelf één. De zin van iets is de betekenis, de strekking of bedoeling ervan. Maar die betekenis moeten we doorgaans halen uit de samenhang tussen de onderdelen van datgene wat zin geeft. Woorden ontvangen als het ware hun betekenis uit de ordening waarmee ze in een zin zijn geplaatst. Ze krijgen zin, door de verbinding die ze met elkaar aangaan. Die verbinding geeft bezieling aan woorden. Dat kan ook ons gedrag beïnvloeden. Zin heeft immers ook te maken met motivatie, met animo, met 'we hebben er zin in.' Dat betekent: we zijn gemotiveerd om te doen wat we gaan doen. We worden bezield.

Kleine en grote zingeving

Het woord zin heeft dus veel betekenislagen, is meerzinnig. We gebruiken het op verschillende niveaus: in het alledaagse leven én voor de grote existentiële vragen. Daarom wordt soms gesproken van kleine en grote zingeving. Kleine zingeving is de motor van het alledaagse leven. Het is wat we moeten opbrengen als we 's morgens opstaan en onze dag beginnen. Hebben we zin om naar school te gaan, naar het werk, om het huis op orde te brengen, boodschap-

'Mensen zijn het woord "spiritualiteit" zat'

pen te doen, de hond uit te laten en te koken? Dat toekennen van zin in het alledaagse leven, de kleine zingeving dus, doen mensen in relatie tot wat we grote zingeving kunnen noemen. Dan bedoelen we met zingeving het toekennen van betekenis aan het leven als geheel. Dat doen mensen in min of meer globale systemen van betekenis die we levensvisies noemen of wereldbeschouwingen, religies of spiritualiteiten. Die grote zingeving is het reservoir waaruit geput wordt voor de kleine, alledaagse zingeving: wij kunnen zin maken om 's morgens aan het werk te gaan, als we het leven als geheel betekenisvol vinden; als we de gedachte kunnen koesteren dat het er 'toe doet'.

Zin is meerzinnig

Zeg maar 'ja' tegen het leven

Mensen hebben behoefte aan zingeving. De psycholoog Viktor Frankl ziet de drang om een zinvol leven te leiden zelfs als de belangrijkste drijfveer van mensen. Het uiteindelijke doel van de mens is zin te vinden. Frankl, die als jood de Holocaust overleefde, schreef vlak na de Tweede Wereldoorlog een beroemd boek over zingeving, waarin hij zijn ervaringen in het concentratiekamp verwerkte. In de oorspronkelijke versie heeft het de titel *Trotzdem Ja zum Leben* sagen, een citaat uit een lied van de gevangenen in de concentratiekampen, het zogenaamde Buchenwaldlied. Zingeving bestaat erin om, ondanks alles 'ja' tegen het leven te zeggen. Dat 'ja' is de kern van de grote zingeving.

Voor die grote zingeving, aldus de Amerikaanse psychologe Crystal Park, maken mensen gebruik van een systeem van 'global meaning', een algemeen zingevingssysteem. Dat algemene systeem is opgebouwd uit elementen. Vaak worden er drie genoemd: waarden, geloofsovertuigingen en doelstellingen. Mensen ontleen dus zin of betekenis aan waarden die zij huldigen, aan gelovige overtuigingen met betrekking tot het leven en de wereld en aan doelstellingen die

zij voor hun eigen leven formuleren. De uitwerking van die waarden, geloofsovertuigingen en doelstellingen is dat mensen het gevoel hebben dat het leven ertoe doet.

Dat gevoel kan echter onder druk komen te staan als mensen dingen meemaken die botsen met de elementen van het zingevingssysteem, met een waarde, een geloofsopvatting of een doelstelling. Een waarde kan zijn: gezondheid gaat boven alles. Een geloofsovertuiging kan zijn: God waakt over mij. Een doelstelling kan zijn: ik wil graag een lang leven leiden. Maar als iemand dan levensbedreigend ziek wordt, komen alle drie elementen onder druk te staan. Dan moeten we, zegt Crystal Park, aan het werk. Dan is de zin van het leven niet meer vanzelfsprekend. Dan moeten we

zin 'maken'. Dan moet ofwel dat globale zingevingssysteem herzien worden óf onze waardering van de specifieke, stressvolle situatie moet bijgesteld worden. Dat proces van herziening, bijstelling of aanpassing noemt zij 'meaning making'.

Het is dát proces dat mensen in staat stelt om na een stressvolle ervaring weer opnieuw 'ja' tegen het leven te zeggen. Het is precies dit proces dat – uitgesproken of verzwegen – een grote rol speelt in veel vormen van pastoraat.

Zingevingscrisis

Voor veel mensen is de zingeving die gevestigde tradities aanreiken niet meer vanzelfsprekend. Zij ervaren een zingevingscrisis. De moderne mens, losgeraakt van oude, vertrouwde verbanden, ontvangt geen zin meer uit de voorraadschuur van de traditie, maar moet die zelf zoeken of maken. Dat doet hij niet gemakkelijk meer in die grote verbanden van vroeger, de kerken bijvoorbeeld. Dat heeft ook te maken met de groeiende afkeer van grote instituties, die in Nederland sterk ontwikkeld is. De historicus James Kennedy heeft eens gezegd dat Nederlanders aan collectieve bindingsangst lijken te lijden. Zij binden zich niet graag meer aan grote instituties. Daar hebben kerken last van, maar ook politieke partijen, vakbonden, omroepen en zelfs sport- en muziekverenigingen. Toch blijven mensen naar zin zoeken. Dat

zoeken krijgt dan een bijna panisch en krampachtig karakter. Onder hoogspanning construeren mensen zin. Zij nemen fragmenten van zingeving en lappen die aan elkaar: een patchwork van zingeving. Zingeving is een hectische bezigheid geworden.

Praktische zingeving

Toch slagen de meeste mensen erin zin aan hun leven en handelen te geven. Zij vinden heren en der zingevingselementen die bij hen passen. Niet meer gebaseerd op vanzelfsprekendheid is hun zingeving geconstrueerd uit verschillende bronnen. Zo ontwikkelen mensen een vorm van praktische zingeving waardoor het leven geleefd kan worden. Die praktische zingeving lijkt vaak maar ten dele op de grote zingevingssystemen die we in de klasieke tradities ontmoeten. Dat heeft te maken met het feit dat de geleefde spiritualiteit haar eigen logica kent, die doorgaans afwijkt van de logica van de grote zingevingstradities. Deze laatste vormen een doordacht en logisch in elkaar zittend geheel en als dat niet het geval is, zorgen theologen en filosofen wel dat dat er komt. Maar de geleefde spiritualiteit kent, volgens de Amerikaanse religiewetenschapper Meredith McGuire, vaak geen logische samenhang.

De geleefde spiritualiteit is vol van inconsistenties, complexiteiten en ogenschijnlijke tegenspraken. Zij is vaak niet zo netjes en opgeruimd, maar een beetje morsig en rommelig. Wel heeft zij een andere logica, een heel praktische: zij biedt samenhang in het leven van concrete mensen. Religieuze opvattingen, beelden, waarden, vooronderstellingen en praktijken moeten als zinvol ervaren worden in het alledaagse leven van concrete mensen. Zij moeten, om het kort

Pastoraat: dienstbaar aan het stichten van zin in het leven van alledag

door de bocht te zeggen, 'werken'. Het effect is dat wij verder kunnen; dat het leven geleefd kan worden. Daaraan ontlenen velen hun zin: zij ontvangen hun zin uit het feit dat zij zin stichten. En dat bestaat kort gezegd hierin dat zij mensen in staat stelt om 'ja' te zeggen tegen het leven. Pastoraat is er om mensen daarbij te helpen en te begeleiden. Pastoraat is dienstbaar aan het stichten van zin in het leven van alledag, een zin die mensen in staat stelt om 'ja' te zeggen tegen het leven van alledag. □